

نفس اماره

کلیدواژه: نفس اماره، جهاد اکبر، جهاد اصغر، شمشیر.

پرسش: در قرآن کریم نفس اماره به چه چیزی اطلاق شده است؟ و آیا جهادی بالاتر از جهاد با شمشیر وجود دارد؟

پاسخ: نفس اماره همان نفس سرکش است که انسان را به گناه فرمان می‌دهد و به هر سو می‌کشانند. لذا به او اماره گفته‌اند.

فهرست مندرجات

- ۱ - اقسام نفس
  - ۱.۱ - نفس اماره
  - ۱.۲ - ویژگی‌های نفس اماره
    - ۱.۲.۱ - مطیع هوی و هوس
    - ۱.۲.۲ - کینه‌توزی و دشمنی
    - ۱.۲.۳ - تشبیه سگ به نفس
    - ۱.۲.۴ - نفس اماره در کلام پیامبر
  - ۱.۳ - اقسام جهاد
    - ۱.۳.۱ - جهاد اصغر
    - ۱.۳.۲ - جهاد اکبر
  - ۱.۴ - نفس لوازمه
  - ۱.۵ - نفس مطمئنه
- ۲ - پانویس
- ۳ - منبع

اقسام نفس

دانشمندان علم اخلاق، برای نفس سه مرحله قائل‌اند که در قرآن در این زمینه آیاتی وجود دارد:

← نفس اماره

نفس اماره همان نفس سرکش است که انسان را به گناه فرمان می‌دهد و به هر سو می‌کشانند. لذا به او اماره گفته‌اند. در این مرحله عقل و ایمان آن قدرت را ندارد که این نفس را رام سازد؛ بلکه در موارد زیادی تسلیم او می‌شود: «و ما ابری نفسی ان النفس لامارة بالسوء الا ما رحم ربی ان ربی غفور رحیم؛ [۱] پس هرگز نفس خویش را تیرته نمی‌کنم که نفس بسیار به بدی‌ها امر می‌کند مگر آنچه که پروردگارم رحم کند، پروردگارم غفور و رحیم است.» این آیه اشاره دارد که تمام بدی‌ها از نفس سرکش است، لذا حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «و انھا لا تزال تنزع الی معصية فی هوی؛ [۲] نفس پیوسته خواهان نافرمانی و معصیت است.»

← ویژگی‌های نفس اماره

برخی ویژگی‌های نفس اماره، عبارت‌اند از:

← مطیع هوی و هوس

شیطان عمل بدش را برای او زینت داده و بر قلب او پرده‌ای کشیده که خیر و شر را تشخیص نمی‌دهد و همیشه مانند انسان‌های جاهل و نادان فکر می‌کند: «ان یتبعون الا الظن و ما تهوی الانفس؛ [۳] آنان جز از گمان‌های بی‌اساس و از هواي نفس پیروی نمی‌کنند.» گاهی آن چنان مطیع نفس اماره هستند که عقل هیچ کاره می‌شود و تمام امور به دست هوی و هوس و نفس اماره است. لذا حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «کم من عقل اسیر تحت هوی امیر؛ [۴] پس بسیار عقل‌ها و خرده‌ها که شهوات بر آنها حکومت می‌کند.» گاهی اطاعت انسان از نفس اماره از این هم بالاتر می‌رود و تابع خواسته‌های نفس افسار گسیخته می‌شود که هوی و هوس او معبودش می‌شود. «افرایت من اتخذ الهه هواء؛ [۵] آیا دیدی کسی را که هوس‌های خود را خدای خود قرار داده است.»

← کینه‌توزی و دشمنی

در جریان قتل هابیل به دست قابیل خداوند می‌فرماید: «فطوعت له نفسه قتل اخیه فقتله؛ [۶] نفس سرکش کم کم او را به کشتن برادرش ترغیب کرد و (سرانجام) او را کشت.»

← تشبیه سگ به نفس

تشبیه فرمان بر نفس به سگ: «...و اتبع هواء فمثله کمثل الکلب ان تحمل علیه یلثت او تترکه یلثت؛ [۷] او از هواي نفس پیروی نمود سرگذشت او همانند داستان سگ است که اگر به آن حمله کنی زبان از دهان بیرون می‌آورد و اگر رهایش نمایی باز زبانش را خارج می‌سازد.» اگر انسان دنبال هوی و هوس و نفس اماره برود و از خدا عفلت کند از اوج تکامل الهی سقوط می‌کند چنان که بلغم با عورا که این آیه درباره او نازل شده است گرفتار هواي نفس شد و از آن مقام والا تنزل کرد به طوری که خداوند او را به سگ تشبیه نموده است. او به جای این که از علم و دانش خویش برای رشد استفاده کند به پستی گرایید و بر اثر پیروی هوی و هوس مراحل سقوط را طی کرد خداوند هم او را به سگ تشبیه می‌کند که اگر به او حمله کنی دهانش باز و زبانش بیرون است و اگر او را به حال خود واگذاری باز چنین است، او بر اثر شدت هوا پرستی یک حالت عطش نامحدود به خود گرفته که همواره به دنبال دنیاپرستی می‌رود. [۸]

مولانا هم نفس پلید و اماره را به سگ تشبیه می‌کند و می‌گوید:
نفس خود بر خود مگردان چیره تو زود او را بازگیر از شیر تو
طفل جان از شیر شیطان باز کن بعد از آتش یا ملک انباز کن
هین سگ نفس ترا زنده مخواه کاو عدو جان نست از دیرگاه

← نفس اماره در کلام پیامبر

پیامبر درباره تشبیه نفس اماره می‌فرماید: «و مثل النفس کمثل النعامه تاكل الكثير و اذا حمل علیها لا نظیر و مثل الدفلی لونه حسن و طعمه مرّ؛ [۹] مثل نفس مثل شتر مرغ است که زیاد می‌خورد، ولی وقتی که چیزی روی او گذاشتی پرواز نمی‌کند و مثل خر زهره است که رنگش زیبا است اما طعمش تلخ است.»

← اقسام جهاد

در روایات، جهاد به اعتباری بر دو قسم تقسیم شده است؛ جهاد اکبر و جهاد اصغر.

← جهاد اصغر

مراد از جهاد اصغر جنگ با شمشیر و اسلحه است که در مقابل دشمنان صورت می‌گیرد. و خداوند متعال در این باره می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُغَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِمْ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ؛ [۱۰] خداوند از مؤمنان جانها و اموالشان را خریداری کرده، که (در برابرش) بهشت برای آنان باشد، (به این‌گونه که) در راه خدا بیکار می‌کنند، می‌کشند و کشته می‌شوند، این وعده حقیقی است بر او که در تورات و انجیل و قرآن ذکر فرموده؛ و چه کسی از خدا به عهدش وفادارتر است؟! اکنون بشارت باد بر شما، به داد و ستدی که با خدا کرده‌اید؛ و این است آن پیروزی بزرگ!».

← جهاد اکبر

اما مراد از جهاد اکبر، بنا بر فرمایش رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، جهاد و نبرد با نفس است؛ زیرا نفس، انسان را به کارهای زشت، همواره فرا می‌خواند، و به زشتی و شهوت‌ها تمایل دارد، و از انجام کارهای خیر کوتاهی می‌کند، آرزوهایش بلند، و عظمت قیامت را از یاد می‌برد، ریاست را دوست دارد، و راحتی را می‌طلبد، چنان‌که خداوند فرموده است: «إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَزَمَ رَبِّي؛ [۱۱] همانا نفس همیشه به زشتی دعوت می‌کند، مگر آن‌که خدا مهر ورزد و به او کمک کند.» [۱۲]

پیامبر خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) گروهی از مسلمانان را به جنگی فرستاد، وقتی بازگشتند به آنان فرمود: «مَرَحَبًا يَقَوْمُ قَصَوُ الْجِهَادِ الْأَصْغَرَ وَ بَقِيَ عَلَيْهِمُ الْجِهَادُ الْأَكْبَرُ فَبَقِيَ لِي رَسُولُ اللَّهِ وَ مَا الْجِهَادُ الْأَكْبَرُ قَالَ جِهَادُ النَّفْسِ؛ [۱۳] آفرین بر گروهی که جهاد کوچک‌تر را انجام داده‌اند، و جهاد بزرگ‌ترشان باقی مانده، شخصی پرسید: ای رسول خدا جهاد بزرگ‌تر چیست؟ فرمود: جهاد یا هواي نفس».

در روایت دیگری آن‌حضرت فرمودند: «أَفْضَلُ الْجِهَادِ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ الَّتِي بَيْنَ حَتْبَيْهِ؛ [۱۴] بهترین جهاد از کسی است که با نفس خود که میان دو پهلو دارد بجنگد.»

← نفس لوازم

این مرحله پس از تعلیم و تربیت و مجاهدت انسان به آن ارتقاء می‌یابد، در این مرحله ممکن است انسان بر اثر طغیان غرایز گاهی مرتکب خطا شود، اما فوراً پشیمان می‌شود و به ملامت و سرزنش خویش می‌پردازد، و تصمیم بر جبران گناه می‌گیرد و توبه می‌کند، «لا اقسیم بیوم القیامه و لا اقسیم بالنفس اللوامة؛ [۱۵] سوگند به روز رستاخیز و سوگند به نفس سرزنش‌گر».

← نفس مطمئنه

این همان مرحله‌ای است که انسان با آن به جایی می‌رسد که غرایز سرکش در برابر او رام می‌شوند، زیرا عقل و ایمان آن چنان قوی هستند که غرایز نفسانی در برابر آن توانایی چندانی ندارد که این همان مرحله آرامش و سکینه است. البته این مرحله و مقام ویژه پیامبران و پیشوایان و پیروان راستین آنها است. «با ایتهای نفس مطمئنه ارجعی الی ربک راضیه مرضیه فادخلی فی عبادی فادخلی جنتی؛ [۱۶] تو ای روح آرام یافته، به سوی پروردگارت بازگرد در حالی که هم تو از او خشنودی و هم او از تو خشنود است، پس در سلک بندگانش در آی و در بهشت وارد شو.» [۱۷]

پانویس

- ↑ یوسف/سوره ۱۲، آیه ۵۲. [📄](#)
- ↑ امام علی، نهج البلاغه، ص ۲۸۸. [📄](#)
- ↑ نجم/سوره ۵۲، آیه ۲۳. [📄](#)
- ↑ امام علی، نهج البلاغه، کلمات قصار، ص ۸۲۳. [📄](#)
- ↑ جاثیه/سوره ۴۵، آیه ۲۳. [📄](#)
- ↑ مائده/سوره ۵، آیه ۳۰. [📄](#)
- ↑ اعراف/سوره ۷، آیه ۱۷۶. [📄](#)
- ↑ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۱۱۴. [📄](#)
- ↑ مجد ری شهری، مجد، میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۴۰۲، قم، مرکز النشر، ج اول، ۱۳۶۲. [📄](#)
- ↑ توبه/سوره ۹، آیه ۱۱۱. [📄](#)
- ↑ یوسف/سوره ۱۲، آیه ۵۲. [📄](#)
- ↑ دیلمی، حسن بن مجد، ارشاد القلوب الی الصواب، ج ۱، ص ۹۸، الشریف الرضی، قم، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
- ↑ کوفی، مجد بن مجد اشعث، الجعفریات (الاشعثیات)، ص ۷۸، مکتبه نبوی الحدیث، تهران، چاپ اول، بی تا. [📄](#)
- ↑ کوفی، مجد بن مجد اشعث، الجعفریات (الاشعثیات)، ص ۷۸، مکتبه نبوی الحدیث، تهران، چاپ اول، بی تا. [📄](#)
- ↑ قیامت/سوره ۷۵، آیه ۲-۱. [📄](#)
- ↑ فجر/سوره ۸۹، آیه ۲۷-۲۸. [📄](#)
- ↑ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۹، ص ۴۳۶. [📄](#)

منبع

- سایت اندیشه قم، برگرفته از مقاله «نفس اماره»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۶/۰۱/۲۲. [📄](#)
پایگاه اسلام کوئست، برگرفته از مقاله «نفس اماره»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۴/۳۰. [📄](#)

